

Ключевые слова: *минимализм, теория фаз, генеративные признаковые модели, ИС.*

Andrushenko O., PhD, Assoc. Prof.,
Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr

NEW GENERATIVE THEORIES IN SENTENCE INFORMATION STRUCTURE OF DIACHRONIC STUDIES

The article deals with new generative theories and analyses the possibility of their implementation in sentence IS diachronic research. While studying sentence syntactic structure, it is proposed to apply the Minimalist Program and Phase theory combined with generative cartographic models to formalize the investigation.

Key words: *Minimalism, Phase theory, generative cartographic models, IS.*

УДК 811.112.2'373.7

Я. Солтівська, викладач,
Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, Суми

СИМВОЛ ЯК СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ОДИНИЦІ (лінгвокультурологічний аспект)

У статті розглядається символічна складова фразеологічного значення та її ролі у формуванні фразеологічної картини світу. Аналізується співвідношення понять образності та внутрішньої форми фразеологічної одиниці. Досліджуються механізми набуття емотивно-образним компонентом фразеологічного знаку рис культурно-символічного коду.

Ключові слова: *фразеологічне значення, символ, образність, внутрішня форма.*

На сучасному етапі розвитку лінгвістики стає популярним та перспективним у світлі когнітивістики (як міждисциплінарного напрямку у дослідженні мислення людини) зосередження уваги на лінгвокультурологічному компоненті у значенні фразеологічних одиниць (В.М. Теля, С.Н. Денисенко, Д.О. Добровольський, О.О. Селіванова, М.Ф. Алефіренко). У процесі виділення та дослідження останнього особливої ваги набирає поняття про символічну складову значення, оскільки вона являє собою утворення багаторівневого концептуального характеру, до формування якого застосовуються складні когнітивні механізми.

Виникнення нового сталого словесного комплексу може відбуватись по-різному: шляхом узуалізації вільного словесного комплексу або ж шляхом деривації на основі вже існуючої фразеологічної одиниці. Як у першому, так і у другому випадках відбувається перетворення значення.

© Я. Солтівська, 2013

«Щоб створити теорію значення фразеологізмів-ідіом, – зазначає В.М. Телія, – необхідно дати відповідь на питання: як їхнє позначальне (або «тіло» знаку) здатне заміщати у мовних висловлюваннях ті позамовні єдності, які позначаються його засобом». І далі: «Очевидно, що звукова оболонка виконує знакову функцію лише за однієї умови, що вона асоційована з позначуваним елементом позамовного ряду» [1: 84]. Саме ця асоціація і є, на думку В.М. Телії, значенням.

Розглянемо детальніше механізм виникнення мовленнєвих асоціацій. Спершу на прикладі трансформації лексичного значення.

У тлумачному словнику за редакції У. Херман подано наступні значення слова «Strömung»: 1) «das Strömen, Bewegung von Wasser in einer Richtung» – потік, рух води у певному напрямку; 2) «Gesamtheit von Bestrebung mit gleichem Ziel» – сукупність зусиль із однаковою метою [2: 929].

Для мовця зв'язок між обома значеннями не видається невмотивованим. На переконання Д.Н. Шмельова, спільні для них ознаки «не є ані диференційними семантичними ознаками даних слів,... ані взагалі конструктивними елементами значення... Відповідно, в певному сенсі це не є елементами власне значення слова, а стійкої асоціації, пов'язані з уявленнями про явище, яке слово пояснює. Але, разом з тим, це і не повністю позамовні асоціації... Коли якісь значення кваліфікуються в словниках як «похідні» – це свідчить про те, що вони сприймаються у зв'язку з якимсь іншим значенням, тобто є дериваційно «пов'язаними» [3: 193 – 194].

У деяких випадках похідне значення слова набуває з часом характеру фразеологічної зв'язаності. Відбувається це, на думку В.І. Школяренко, через усталеність у мовній картині світу певного народу певних асоціативних образів: «В основі повсякденного поводження-спілкування лежать типові ситуації з типовими відносинами між їх елементами, зі стійкими й повторюваними на тлі цих відносин схемами. Відносини між елементами типових ситуацій відбуваються у свідомості учасників спілкування у вигляді стійких асоціацій» [4: 83]. З часом зникає колективна пам'ять про першопочаткову ситуацію, в якій вислів вживався, але сам він залишається. Значення його компонентів у такій зв'язці втрачають свої першопочаткові риси і набувають нові відтінки, притаманні лише даній конкретній зв'язці.

Інакше кажучи, у свідомості мовця асоціативний образ відіграє роль «містка» між першопочатковим та похідним значеннями. Саме цей асоціативний образ-«місток» і мотивує вживання слова на позначення явища, яке не має з явищем, вжитим у пряму значенні, жодних об'єктивних зв'язків.

Здатність мовного знаку викликати в свідомості мовця асоціативні образи будемо називати **образністю**, тобто будемо говорити про певну потенцію одиниці мови – інформаційного коду – вмикати когнітивний механізм пошуку та фіксації у кількох, об'єктивно між собою не пов'язаних, явищ спільних ознак.

«Образність – це та сутність, що викликає емоційну реакцію», – зазначає В. І. Школяренко [4: 67]. Емотивність фразеологічного знаку спонукає мовців до того, щоби вживати його повторно: отримавши від співрозмовника «гостру» реакцію і, таким чином, досягнувши своєї комунікативної мети, мовець з великою ймовірністю буде й надалі звертатись до вдалої, на його погляд, мовленнєвої формули. Такий психологічний механізм сприяє узуалізації словокомплексу, і, відповідно, його сталості.

Паралельно з терміном «образність» вживається в лінгвістичній науці також термін «внутрішня форма мовного знаку».

Так, вирішуючи проблему варіантності фразеологізмів і розвиваючи далі ідеї започатковані Д.Н. Шмельовим, В.М. Телія зазначає: «...наш власний досвід і, тим паче, наведена... аргументація Д.Н. Шмельова на користь того, що без врахування внутрішньої форми неможливо описати лексичне (а ми додамо – і фразеологічне) значення, переконують в тому, що образність, охоплена у внутрішній формі, саме і визначає багато в чому не лише розвиток значення, але і особливості його функціонування» [1: 29].

У спільній праці «Принципи семантичного опису фразеології» її автори А.М. Баранов та Д.О. Добровольський визначають поняття внутрішньої форми ідіоми як «образний компонент плану змісту, який часто виявляється у нестандартних вживаннях, формуючи ігровий шар семантики» [5: 22].

А. С. Самігуліна наголошує на ускладненості внутрішньої форми знаків вторинної номінації, до яких, безумовно, належать і фразеологізми: «...внутрішня форма знаків вторинної номінації значно інформативніша у порівнянні із внутрішньою формою знаків прямої номінації, оскільки структура першої припускає тісну взаємообумовленість номінативного, предикативного і дієвого аспектів смислоутворення, а власне зображуюча наочність метафори створюється засобом одночасного бачення двох картин» [6: 111].

Корелятом до поняття внутрішньої форми ФО є, за А.М. Барановим та Д.О. Добровольським, поняття його актуального значення – «тієї частини його семантики, що реалізується в деякому типі контекстів і яка необхідна для правильного розуміння цих контекстів (при цьому ігрові та нестандартні вживання виключаються)» [5: 21]. Актуальне значення позбавлене образу і його можна вважати, в певній мірі, близьким до денотативного значення лексеми. Так, наприклад, актуальне значенням ідіоми *Hüter des Gesetzes* можна описати як «Polizist» – поліціант. Внутрішньою ж формою у такому разі буде асоціювання мовцями функції, що виконує даний представник суспільства, із роллю захисника, охоронця, наглядача.

У світлі когнітивної семасіології поняття фразеологічного значення набуває нового прочитання. Так, структура «актуальне (денотативне) значення – внутрішня форма» може бути представлена у співвідношенні із фреймом – системою знань, що формуються навколо конкретного концепту, з яким асоціюється основна, типова та потенційно важлива інформація [7: 87].

А говорячи термінами когнітивної граматики Р. Ленекера, розуміємо фразеологічне значення як таке, що складається із концептуальної бази та профілю, де концептуальна база (conceptual base) – весь обсяг інформації, активованої знаком, а профіль (profile) – та частина інформації, яка є безпосереднім значенням мовного виразу [9: 18].

Посилаючись на психоаналітичні дослідження З. Фрейда та К.Г. Юнга, Г.І. Берестнев у своїй статті «До філософії слова» приходить до висновку про «трансцендентність несвідомого свідомості людини, його невимовність і недоступність раціональному мисленню, здатність несвідомого відкривати себе в конкретному візуальному образі, котрий в цьому випадку набуває ранг символу» [8: 39].

Тим самим автор підкреслює загальний характер категорії внутрішньої форми знаку по відношенню до когнітивних процесів: вона притаманна не лише раціональному

вербалізованому мисленню, але й лежить за його межами, тобто є характерною для людського несвідомого, в якому вона реалізується у формі символу.

За Берестневим, в людині закладено певний «когнітивний інстинкт», за яким відбувається звернення до символів: «В символах людська свідомість знаходить ту єдину можливу опору, яка дозволяє йому інтелектуально засвоїти власний глибинний змістовний потенціал. Формою реалізації символу виступає образ або навіть реальний предмет. На глибинних рівнях людської психіки той чи інший пов'язані з архетипом, що має статус певної образної абстракції, а на поверхнево-понятійному – з множиною конкретних образних реалізацій цього архетипу» [8: 41].

Р. Ленекер, прирівнюючи категорію символу до категорії концепту, вважає будь-які його вербальні прояви символічними за своєю суттю: «Фундаментальним твердженням когнітивної граматики є те, що всі граматичні конструкції є символічними за природою» [9: 61].

Такий погляд є правомірним, якщо поняття символу розглядати у його загальнофілософському значенні, коли воно фактично прирівнюється до поняття знаку [10: 125].

Ми будемо розглядати символ, услід за О.В. Шелестюк, у його більш вузькому, семіотичному, значенні: «... символ є такий знак, який припускає використання свого первинного змісту в якості форми іншого, більш абстрактного і загального змісту, причому вторинне значення, яке може виражати поняття, що не має особливого мовного вираження, поєднується з первинним під загальним позначником» [10: 199].

Н.Д. Арутюнова у своїй праці «Від образу до знаку» підкреслює більш високий семіотичний статус символу у порівнянні з образом [11: 157 – 158]. Таке становище символу зумовлене його широкою рецепцією у найрізноманітніших втіленнях світової та національної культури.

У статті «Національно-культурна специфіка у фразеології» Д.О. Добровольський зазначає: «В цілому складається враження, що культурна значимість фразеологізму підвищується у тих випадках, коли у його структурі наявна символічна складова» [12: 45]. Така особливість пояснюється архетиповим характером символіки ФО. Перетворення значення компонентів фразеологізму, аж до повного «затемнення» їхньої вмотивованості, переводить асоціативні зв'язки внутрішньої форми сталого словесного комплексу у більш глибокий, несвідомий, рівень ментальності. Є підстави припускати, що рівень вмотивованості ФО та національно-культурна ускладненість його символіки знаходяться між собою в обернено пропорційній залежності: чим «прозоріша» вмотивованість, тим менш ускладнений символ.

Механізм транспозиції смислів культурно-символічного коду у фразеологічній картині світу німців розглянемо на прикладі символу ока-життя. С.Н. Денисенко наводить приклад фразеологізма-деривата *einem ein Dorn im Leben sein*, утвореного від більш раннього *einem ein Dorn im Auge sein*. Останній бере своє начало у П'ятикнижжі Мойсея: «Werdet ihr aber die Einwohner des Landes nicht vertreiben vor eurem Angesichts, so werden euch die, so ihr überbleiben lasset, zu Dornen werden in euren Augen» [13: 63].

Структуру вихідної фразеологічної одиниці можна представити у наступному вигляді: 1) предметно-понятійне ядро (денотат 1) – множина ситуацій об'єктивної дійсності, поєднаних загальною ознакою різкого болю в оці з причини наявності в ньому дрібного колючого предмету; 2) сигніфікат (внутрішня форма) – чуттєвий образ в ментальності людини про нав'язливу та неприємну до болю, спричинену чимсь (або кимсь) мізерним,

ситуацію; 3) денотат 2 – клас однотипних ситуацій об'єктивної дійсності, поєднаних загальною ознакою неприємного та нав'язливого відчуття.

Як можна побачити, зазначений фразеологізм, будучи запозиченим із іншомовної культурної традиції, отримав свій подальший розвиток в німецькій фразеологічній картині світу. Така доволі широка рецепція мовної одиниці дає підстави припускати її високий семіотичний статус. Тобто вже сам фразеологізм набуває ознак культурного стереотипу. Забезпечується такий його статус наявністю в його структурі компонента, що сам по собі є символом високого порядку. Так, поширеним є вживання наступних біблеїзмів:

- *Auge um Auge, Zahn um Zahn* – око за око, зуб за зуб;
- *den Balken im eigenen Auge nicht sehen* – не бачити колоди у власному оці;
- *einen wie seinen Augapfel hüten* берегти когось, як зіницю ока.

Подібного концептуально-метафоричного значення (око є життя, око є світло) набуває символ ока і у власне німецькому фразеологізмі *wo Dünkel über den Augen liegt, da kann kein Licht hinein* – де марнославство затьмарює погляд, там не може бути світла.

Таким чином, приходимо до висновку про високу здатність до культурної стереотипізації саме тих фразеологічних одиниць, в структурі значення яких лежить символ високого порядку. Символізація, як процес образного уявлення несвідомого бажання або конфлікту, – це той механізм, до якого зачасту індивід (а також і колектив) вдається задля витіснення зі свідомості емоційно незручних або гострих концептів. Саме в такий спосіб виникають евфемізми та табу.

На думку О.В. Шелестюк, «звертаючись до «концептуальної метафори», когнітивна семантика фактично досліджує онтологію сучасних символів і здійснює таксономію основних типів символічних переносів» [10: 130]. Отже, використовуючи методи когнітивної семантики (особливо у галузі фразеології, яка несе в собі національно-культурну специфіку), науковець фактично здійснює лінгвокультурологічний пошук.

Дослідження символіки саме фразеологічних одиниць методами когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології є одним із найрезультативніших шляхів дослідження концептуальних полів та відтворення мовної картини світу народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Телия В. Н.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с. – (Язык. Семиотика. Культура). – ISBN 5-88766-0473.
2. *Knaurs grosses Wörterbuch der deutschen Sprache* : Der grosse Störig / erarbeit. von Ursula Hermann ; unter Mitarb. von Horst Leisering u. Heinz Hellerer ; [Koordination und Red. Lexikograph. Inst., München] – München : Droemer Knaur, 1985. – 1120 S. – ISBN 3-426-26258-4.
3. *Шмелёв Д. Н.* Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 278 с.
4. *Школяренко В. І.* Становлення фразеологічної картини світу німецької мови (на матеріалі писемних пам'яток VIII – XVII століть) : монографія / В. І. Школяренко. – Суми : СумДПУ, 2008. – 316 с. – ISBN 978-966-698-112-0.
5. *Баранов А. Н.* Принципы семантического описания фразеологии / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 2009. – №6. – С. 21–34.

6. Самигуллина А. С. «Скрытая память» слова (на примере метафорических номинаций) / А. С. Самигуллина // Вопросы языкознания. – 2009. – № 4. – С. 110–118.

7. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм: монография / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Эллис, 2008. – 271 с. – ISBN 978-5-902872-16-0.

8. Берестнев Г. И. К философии слова (лингвокультурологический аспект) / Г. И. Берестнев // Вопросы языкознания. – 2008. – № 1. – С. 37–65.

9. Langacker R. W. Concept, Image and Symbol : the Cognitive Basis of Grammar / Roland W. Langacker. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 1990. – 395 p. – (Cognitive linguistics research ; 1). – ISBN 3-11-012599-4.

10. Шелестюк Е. В. О лингвистическом исследовании символа / Е. В. Шелестюк // Вопросы языкознания. – 1997. – № 4. – С. 125–143.

11. Арутюнова Н. Д. От образа к знаку / Н. Д. Арутюнова // Мышление, когнитивные науки, искусственный интеллект / отв. ред. В. В. Петров ; сост. В. Н. Переверзев. – М.: Центральный совет философских (методологических) семинаров при Президиуме АН СССР, 1988 – С. 148–153.

12. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика во фразеологии (I) / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1997. – № 6. – С. 37–49.

13. Денисенко С. Н. Німецько-українсько-російський словник-довідник : словник-довідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови з перекладом прикладів на українську та російську мови / С. Н. Денисенко. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 288 с. – ISBN 966-7890-11-2.

Стаття надійшла до редакції 22.07.13

Солтвская Я., преподаватель,
Сумский гос. пед. ун-т им. А. С. Макаренко, Сумы

СИМВОЛ КАК СТРУКТУРНЫЙ ЭЛЕМЕНТ ЗНАЧЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ ЕДИНИЦЫ (лингвокультурологический аспект)

В статье рассматривается символическая составляющая фразеологического значения и ее роль в формировании фразеологической картины мира. Анализируется соотношение понятий образности и внутренней формы фразеологической единицы. Исследуются механизмы приобретения эмотивно-образным компонентом фразеологического знака черт культурно-символического кода.

Ключевые слова: фразеологическое значение, символ, образность, внутренняя форма.

Soltivska Y., Assistant Professor,
Makarenko Sumy State Pedagogical University, Sumy

SYMBOL AS A STRUCTURAL ELEMENT OF THE MEANING OF THE PHRASEOLOGICAL UNIT (cultural-linguistic approach)

The article is concerned with the symbolic constituent of the phraseological meaning and its role in the formation of the phraseological picture of the world. The correlation of the concepts of imagery and inner form of the phraseological unit is analyzed. The acquisition devices of the cultural-symbolic code features by emotional-figurative component of the phraseological sign are studied.

Key words: *phraseological meaning, symbol, imagery, inner form.*

УДК 811.111.(038)

З. Циганкова, аспірант,

Інститут мовознавства імені О.О. Потебні НАН України, Київ

НЕОЛОГІЗМИ-ЗАПОЗИЧЕННЯ В РОМАНАХ ПОСТФЕМІНІСТИЧНОГО ЖАНРУ

Стаття присвячена аналізу іношомовної лексики в англомовних романах постфеміністичного жанру. Визначені основні мови-донори, охарактеризована тематична належність запозичених лексичних одиниць. Розглядається також активізація використання французької лексики в романах жанру «чикліт».

Ключові слова: *запозичення, мова-донор, походження, галліцизм, «чикліт».*

Поповнення лексичного складу англійської мови відбувається не лише за рахунок власних внутрішньомовних процесів, він також збагачується завдяки іношомовним входженням. Запозичення лексичних одиниць з інших мов відбувається протягом усіх періодів розвитку англійської мови. У кожен конкретний період поступу в лексичному складі англійської мови фіксуються слова з різних мов, залежно від країн-донорів, з якими контактували носії мови. На всіх етапах розвитку англійської мови запозичена лексика викликала зацікавлення лінгвістів. Так, різними питаннями входження іношомовної лексики у лексичний склад англійської мови займалися такі вітчизняні дослідники як Л. Крисін, О. Мороховський, О. Муромцева, І. Огієнко, Ю.О. Жлуктенко, Ю.І. Зацний, А.В.Янков тощо.

Метою нашої розвідки є аналіз іношомовних надходжень до лексичної системи сучасної англійської мови.

Об'єктом дослідження стала лексика сучасної англійської мови в текстах романів постфеміністичного жанру. Предмет – запозичені лексичні одиниці, які знайшли своє відображення на сторінках романів жанру «чикліт».

© З. Циганкова, 2013